

ÇUHADAR

Salma başçuhadarı ile Kuloğlu başçuhadarı (Ârif Mehmed Paşa, *Mecmûa-i Tesâvir-i Osmaniyye*, İstanbul 1279, levha XV)

halefi olan çuhadara devredilir ve hazırlanan defterin biri padişaha, diğeri de yeni çuhadara teslim edilirdi. XVIII. yüzyılda ilk tayini sırasında çuhadara 11.300 çürük akçe verilirdi.

Osmanlılar'da sadrazamların sivil tahrî görevlilerine de çuhadar denirdi. Bunlar belgelerde "tebdil çuhadarı" olarak geçmektedir (BA, Cevdet-Askerî, nr. 23.659). Şeyhülislâmların, mevleviyete kadar yükselmiş kadıların, kaptanpaşaların, tersane emininin, yeniçeri ağalarının, sekbanbaşı ve çavuşbaşı gibi yüksek devlet ricâlinin de özel çuhadarları vardı. Taşrada vali ve mutasarrıfların hükümet merkezinde kapı kethüdâsı ve çuhadar adı altında memurları olduğu gibi 1908'e kadar resmî dairelerin de kapı çuhadarları mevcuttu. Aynı şekilde topçubaşı ve arabacıbaşı gibi kapıkulu ocaklarının ileri gelen zâbitlerinin kapı çuhadarlarının bulunduğu da belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ali Emîrî, III, nr. 18396; BA, Cevdet-Askerî, nr. 23659; BA, Cevdet-Saray, nr. 2647, 2790, 5848; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 82; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak 1248, s. 631; Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî*, İstanbul 1340, s. 97; Silâhdar, *Târîh*, I, 182; Râsîd, *Târîh*, I, 91; d'Ohsson, *Tableau g n r l*, VII, 35-37; Hızır İlyas, *T r h-i Ender n*, İstanbul 1276, s. 10, 28-29, 138-141, 147, 328, 329, 338, 429, 435; *Teşrifât-ı Kadime*, s. 53, 58, 66; Atâ Bey, *T r h*, V, 30, 201-204, 208, 209, 253; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 35, 84; a.mlf., *İlmiye Teşkilâtı*, s. 136, 139, 141, 196; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 72, 322-323, 327, 348-350; a.mlf., *Kapıkulu Ocakları*, I, 152, 179, 182, 192, 403; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 209, 314; Abdülkadir  zcan, "F t h'in Teşkil t Kanunnamesi ve Nizam-ı  lem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 42-43, 46; Pakalın, I, 384-386; *TA*, XII, 140-141; R. Ekrem Koçu, "uhadar, uhadar AĞa, Rikab Başçuhadarı AĞa", *İst.A*, VIII, 4159-4160.

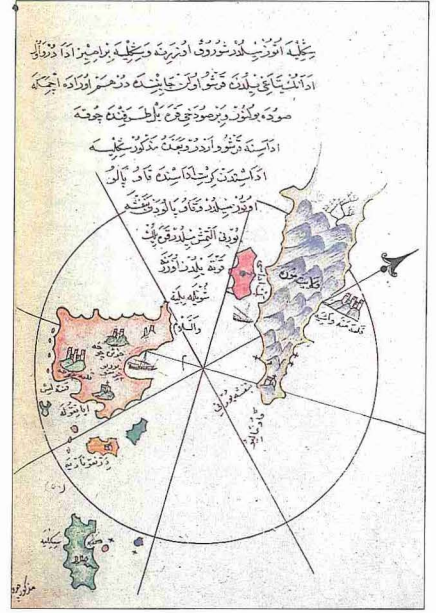
ABDÜLKADİR ÖZCAN

ÇUKA ADASI

Mora yarımadasının güneydoğusunda
Lakonia körfezinin ağzında bir ada.

Eski Yunanca'sı Kythera, Latince'si Cytera, İtalyanca'sı Cerigo'dur. Osmanlı kaynaklarında uha şeklinde de geçmektedir.

Pir  Reis uka'yı Benefşeburnu'ndan (Monemvasia) 15 mil güneybatıya doğru çevresi 60 mil bir ada olarak tarif eder (*Kitâb-ı Bahriyye*, s. 291). Avrupalı coğrafyacılar burayı genelde Girit adasının bulunduğu adalar grubu ile Yedi Adalar

Pir  Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eserinde uka adasını gösteren harita (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2612, vr. 146^b)

k b-ı h m yunla birlikte giden peyk ve solakların iç tarafında bulunurlardı. Bu kırk uhadarın ilk yirmisi bellerine tokaları saf gümüşten altın yıldızlı kuşak bağlarlardı. Bu kuşaklar kendilerine haz ne-i h m yundu geri almak üzere verilirdi. uhadarlar bellerine ayrıca kendi malları olan mücevherli bıçak takarlardı. Öteki yirmi uhadar ve m l zımlar ise bellerine çarşaf kuşanırlar ve hançer takarlardı. uhadarlara yılda bir defa mevsime göre üçer uha dolama, birer uha, birer ş li akşır, kavuk, sarık, atlas h re, sade üçer kaftan, üçer entari ve   ayda bir olmak üzere çizme parası verilirdi. Saltanat binisleri sırasında padişaha sunulan arzuhaller uhadar ağa vasıtasıyla sil hdar ağaya verilir, o da padişaha takdim ederdi.

uhadarların maiyetlerinde Has Oda'dan ikişer lala, aşağı koğuşlardan birer kulluku ve birer z l fl  baltacı ile ikişer sofalı, birer heybeci ve ikişer yedeki vardı. Fakat orlulu Ali Paşa zamanında Enderun'da sil hdarların ön plana geçmesinden sonra uhadarın görevi onlara verilmiştir. Bu yüzden geçimleri için kendilerine yıllık 60-70.000 kuruştan 100.000 kuruşa kadar ücret bağlanmıştır.

Başçuhadar ağa dış hizmete çıkınca veya ölünce i hazinede bulunan kişilerin tamamının hazır bulunmasıyla uhdesinde demirbaş olarak kayıtlı her şey

diye tanınan takım içinde sayarlar. Çünkü ada gemiler için bir geçit ve barınma yeri olarak kullanılırdı. Bu kayıtlardan faydalanan Pir  Reis de eserinde liman ile kalesini tarif ederken uka'nın etrafındaki adalarla birlikte güvenli bir sığınma yeri olduğunu söyler. Çuka adası Seyyid Nuh adlı bir denizcinin kitabında da bir haritada gösterilmiştir.

Çuka adasına 1204 yılında Venedik Cumhuriyeti sahip oldu, idaresi ise Venier adlı bir aileye bırakıldı. Adadan ilk Osmanlı-Venedik antlaşmalarında söz edilmiş ve burada Nakşa adası ve ona t bi yerlerde dostluğun devam etmesine dair bir ibare yer almıştır. Bu kayıttan, mahall  Venedik aileleriyle Osmanlı yöneticileri arasında önemli bir problem bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca zimmetine para geçiren bir  milin (vergi memuru, Venedik kaynaklarında amaldaro) adalara kaçması halinde idadesinin Venedik'ten isteneğinin belirtilmesi, ada yöneticilerinin kaçaklara karşı daha dikkatli olmasını sağlamıştır. Çuka adasının çok iyi korunmasına rağmen 1537'de başlayan savaşta Türkler'in buradan 7000 esir g t rd kleri rivayet edilmektedir. Bu olaydan başka Türkler'in adaya yönelik herhangi bir akını kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak 1715 yılında ada Osmanlı yönetimi altına girmiş, fakat bir süre sonra imzalanan Pasarof-

ça Antlaşması'nın (21 Temmuz 1718) 3. maddesinde yer alan hüküm gereğince iade edilmiştir. Bu tarihten seksen yıl kadar sonra Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılması üzerine sahihsiz kalan ada, Yedi Adalar statüsü içine sokulduktan bir süre sonra Yunanistan'a devredilmiştir. Mora yarımadasına uğrayan Batılı seyyahlar Çuka'yı ve yakınındaki Cerigotto adasını da mutlaka ziyaret ederlerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriyye* (nşr. Ali Haydar Alpagut — Fevzi Kurtoğlu), İstanbul 1935, s. 291, 292; *Muâhedât Mecmuası*, İstanbul 1294, I, 181; Ermanno Armao, *Ingiro per il Mar Egeo con Vincenzo Coronelli, Note di topologia, toponomastica e storia medievale dinasti e famiglie italiane in Levante*, Firenze 1951, s. 313-319; H. J. Kissling, *Der See-Atlas des Sejjid Nâh*, München 1966, s. 68; B. S. Slot, *Archipelagus Turbatus, Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, İstanbul 1982, s. 210, 241, 251-252; C. F. Beckingham, "Çoka Adası", *EI²* (İng.), II, 57.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

ÇUKUR ÇEŞME HAMAMI

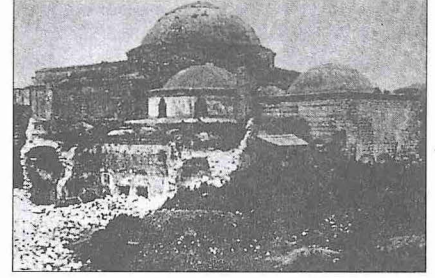
İstanbul'da Lâleli semtinde
Fâtih devrine ait
ortadan kaldırılmış tarihî hamam.

Lâleli Hamamı olarak da adlandırılan Çukur Çeşme Hamamı Camcı Ali mahallesinde, Zeynep Kâmil ve Ahmed Şuayb sokaklarının Fethi Bey caddesine açıldıkları yerde bulunuyordu. İstanbul'un en başta gelen büyük çifte hamamlarından biri olan Çukur Çeşme Hamamı'nın kimin tarafından ve hangi tarihte yaptırıldığı önceleri bilinmemekle beraber bir vakıf eseri olduğu kabul ediliyordu. Hemen yakınında Sultan III. Mustafa'nın 1760-1764 yılları arasında yaptırdığı Lâleli Camii manzumesinin bulunması, bu eserin de külliyenin bir unsuru olarak inşa edilmiş olabileceğini hatıra getiriyordu. Ancak III. Mustafa 1182 Rebülevvelinde (Temmuz 1768), İstanbul'da su ve odun sıkıntısı çekilmemesi için yeni hamam yapımını yasaklayan bir ferman çıkardığına göre bu külliyenin bir de hamamı olduğuna ihtimal vermek zordur.

Şinasi Akbatu tarafından yapılan ve şimdiye kadar yayımlanmamış teşhise göre Çukur Çeşme Hamamı, Fâtih Sultan Mehmed vakfiyelerinde adı geçen Kazasker Hamamı'dır. Fâtih İmareti'nin gelirlerini gösteren 894-895 (1489-1490) ve 895-896 (1490-1491) yıllarına ait *Muhasebe Defteri*'nde, "Muhasebe-i câmi-i cedit-i Sultân Mehmed tâbe serâhu der

Konstantiniyye maa medâris ve imâret ve dârüşşifâ" başlığı altında geliri bir yıl 39.583, diğer yıl 37.417 akçe olarak gösterilen, "Hammâm-ı Mevlânâ Ali Çelebi, Veled-i Fenârî, Kadıasker-i Köhne" kaydı ile zikredilen ve sadece Kazasker (Kadıasker) Hamamı olarak anılan yapının gerçek ve tam adı ortaya konulmaktadır. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda Muallim Cevdet yazmaları arasında (nr. 91, vr. 16) bulunan bu defterdeki kayıt, Kazasker Hamamı'nın Tah-takale Hamamı'ndan sonra geliri en yüksek ikinci tesis olduğunu gösterdikten başka bu yapının eski Kazasker Fenârî-zâde Ali Çelebi'nin adıyla anıldığını belli eder. Fenârîzâde Ali Çelebi Çağaloğlu'nda bir mescid kurmuş, ayrıca Vatan caddesi kenarında halen cami olarak hizmet veren eski Lips Manastırı Kilisesi'ni de zâviye-mescide çevirmişti. Bursa'da da hayratı olan Fenârîler'e temlik edilen bir köy İstanbul-İzmit yolu üzerinde olup bugün Molla Fenârî adıyla bilinmektedir. Fakat gerek Kazasker Hamamı gerekse Hacı Üveys mahallesinde Sinan Paşa Hamamı'nın, Fâtih evkafından oldukları halde başkalarının adlarıyla anılmaları çözümlenememiş bir meseledir. Bu semtteki hamamın gerçekte Kazasker Hamamı adıyla tanındığı eski su yolları şebekesi tahsis listesinden de bellidir.

Şinasi Akbatu'nun notlarına göre, 22 Rebülevvel 1076 (2 Ekim 1665) tarihli bir ilâmda bulunan (İstanbul Evkaf Müfettişliği Mahkemesi, *Defter*, nr. 57, s. 136) "Mahmiyye-i İstanbul'da merhum ve mağfûrun leh Ebû'l-feth Sultan Mehmed Han Câmi-i şerifi ve medâris-i münifesi ve imâret-i âmiresi vakfından Kazasker Hamamı denmekle mâruf çifte hamam"ın tamiri gerektiği ve "...iki kebîr kubbenin tûlen ve arzen be-hisâb-ı terbî 200 zirâ sıvası..." kaydından, Kazasker-Çukur Çeşme Hamamı'nın iki büyük soyunma yeri (camekân) kubbesine sahip bir çifte hamam olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka arşiv belgesinde ise 1129 yılı Safer ayında (Ocak 1717), "Çukurçeşme civarında Ebû'l-feth Sultan Mehmed Han evkafına göre Çukur Çeşme Hamamı'nın adı, kurucusu ve yapıldığı tarih hususunda hiçbir şüphe kalmamaktadır (BA, *Umumi Şikâyet Defteri*, nr. 70, s. 406). Nihayet 3 Zilkade 1267 (30 Ağustos 1851) tarihli, "Çukurçeşme'de kâin Kazasker Hamamı denmekle mâruf camekânları dahi kâgir ve çifte olarak bir kebîr ha-

Çukur Çeşme Hamamı'nın eski bir fotoğrafı - Lâleli / İstanbul

mam" şeklindeki bir gazete ilânından da (*Ceride-i Havâdis*, sy. 549, 3 Zilkade 1267) Çukur Çeşme Hamamı'nın Fâtih döneminin Kazasker Hamamı ile aynı olduğu açıkça belli olmaktadır.

İçinde 1894 yılında bir cinayet işlendiğine göre (bk. *İst.A*, VIII, 4170) bu tarihte işler durumda olan Çukur Çeşme Hamamı, aynı yıl meydana gelen zelzelede büyük ölçüde zarar görmüş ve bir gazete haberinde hamamın bazı duvarları ile kubbelelerinden bir kısmının yıkıldığı bildirilmiştir (*Sabah*, 29-30 Haziran ve 1-3 Temmuz 1310). Bu zelzelede yıkıldığı tahmin edilen kadınlar kısmı soyunma yeri kubbesi daha sonra ahşap olarak kapatılmış olmalıdır. 10 Temmuz 1327 (23 Temmuz 1911) günü şehrin büyük bir kısmını mahveden Uzunçarşılı-Mercan-Aksaray yangınında tekrar harap olan hamam bir daha tamir edilmemiş, uzun süre harabe halinde bırakılıp sağlam kısımları depo olarak kullanılmıştır.

Şehremâneti tarafından Şehremini Cemil (Topuzlu) Paşa'nın isteğiyle, yanan yerler için çizilen şehir planında eski eserleri hiç dikkate almayan düzenlemede bu eski eser de feda edilmiştir. Esasen Türk devri eserlerini şehrin "Avrupa" bir görünüm almasında en büyük engel olarak gören Cemil Paşa'nın bu hamamı kurtarması düşünülemezdi. Halbuki 1916-1917 yılları arasında İstanbul hamamlarını inceleyen H. Glück burayı gördüğünde binanın kâgir kitleli fazla zarar görmemişti. Glück, sadece kadınlar kısmının soyunma yerinin kubbesi çöktüğünden üstünün açık olduğunu belirtir. Şehremânetinin 1918'de bastırıldığı şehir planında ise yangın sahası tamamen boş gösterilerek Çukur Çeşme Hamamı'na işaret bile edilmemiştir. Glück'ün burayı incelediği tarihte erkekler kısmının